

Глава IV Свештенорадња свете тајне рукоположења

1. Свештенорадња свете тајне рукоположења представља њен централни моменат. У њој се на молитву Цркве, уз полагање руку епископа, предају од Бога дарови Светога Духа, без којих је немогућа служба на коју се призива онај који се поставља. Полагање руку, које је праћено молитвом, представља моменат када се предају дарови Светога Духа, те је зато целокупно свештеностановље добило назив рукоположење (према савременој терминологији – "хиротонија" или "хиротесија"). Значај тог тренутка је јасан сам по себи пошто без њега нема свете тајне свештенства, па према томе не може бити ни свештеничке службе. Због тога није чудно што догматско и литургијско богословље, а за њима и црквено право, углавном сву своју пажњу усредсређују на тај моменат. Како у старини тако и данас, рукоположење се, као свештенорадња, врши према утврђеном чину који се сматра неопходним условом да би рукоположење било валидно, обзиром да сам појам свештенорадње претпоставља одређену форму. Са своје стране, рукоположење као свештенорадња намеће читав низ питања од којих зависи његова валидност.

2. Прво питање које се намеће у вези са свештенорадњом свете тајне рукоположења односи се на то ко је њен вршилац. Према догматском учењу епископ

има власт да врши свету тајну рукоположења или, по древној терминологији, да "даје наслеђе", пошто он у свом постављењу добија благодатне дарове за вршење свих свештеностановља, укључујући и свету тајну рукоположења. Међутим, савремено богословље минимизира значај тог догматског аксиома. Позивајући се углавном на 1. Апостолско правило, данашње богословље сматра да рукоположење епископа треба да врше двојица или тројица епископа. Ово ограничење епископске власти да самостално врши епископска рукоположења мотивисано је тиме што су сви епископи равни по власти и по свом достојанству. "Право рукополагања презвитера, ђакона и свих црквенослужитеља", читамо код епископа Никодима Милаша, "канони признају лично само једном епископу: презвитера и ђакона и остале клирике нека поставља један епископ (2. Апостолско правило). Али један епископ сам по себи нема право да поставља другог епископа; то је дато сабрању тројице или, бар двојице, епископа. Овакав поредак има за циљ показати да су сви епископи међусобно једнаки, као што су и апостоли примили од Христа једнака права власти, због чега ниједан епископ сам по себи не може имати права постављати друге епископе, јер то право припада само њиховој заједничкој власти".⁴¹

Ово објашњење у суштини ништа не објашњава. Ако су сви епископи примили једнаку власт, зашто онда епископ не може рукополагати епископа? То питање остаје без одговора. Недовољност овог обја-

⁴¹ Н. Милаш, *Православное церковное право*, Петроград 1897, с. 264. Милаш у својој примедби указује да је правило о рукополагању епископа од стране више епископа засновано на 1. Тим. 5, 32 и Тит. 1, 5.

шпења су много пута осећали православни богослови који су покушавали да протумаче његов садржај. Митрополит Макарије писао је следеће: *"Он (епископ) једини је примио од апостола посебно право да за своју Цркву рукополаже све ниже пастире, тако да ови други од њега добијају своја права и духовну власт у односу на своју паству, а сва паства, уживајући надзор тих пастира, освећује се, њиховим посредством, такође од епископа"*.⁴² Из ових речи митрополита Макарија следи да епископ не може рукополагати другог епископа из разлога што он не може предати другом епископу онај степен благодати који и сам поседује.

Епископ самостално рукополаже све клирике, изузев епископа, зато што њима (нижим клирицима) приликом рукоположења предаје нижи степен благодати у односу на онај који он сам има. Овакво објашњење апсолутно је неприхватљиво, јер ово подрива учење о светим тајнама. Епископ никоме не може предати благодат, пошто Бог предаје дарове Духа Светога у светим тајнама које врши епископ. Епископ од своје благодати не може предати дарове Духа не само другом епископу, него ни чтецу.

Догматска нејасноћа у вези са захтевом за вршењем епископске хиротоније од стране двојице или тројице епископа условљена је тиме што тај захтев није произашао из свештеноства свете тајне рукоположења, него из првог, а нарочито из трећег момента постављења. У раној Цркви постављење епископа морало је бити посведочено и прихваћено од стране оне локалне Цркве за коју се он поставља, а затим од што већег броја месних Цркава (у принципу од стране свих

⁴² Митрополит Макариј, *Православно-догматическое богословие*, Петроград 1895, с. 224.

Цркава). Како би се правовремено обезбедила рецепција постављења, локална Црква позива суседне епископе на постављење. Природно да је њихово учешће у хиротонији претпостављало рецепцију оних Цркава које они возглављују. Што је више суседних епископа учествовало у постављењу, тим мање сумњи је изазивало питање о рецепцији постављења. Окупљени епископи сведочили су о томе да је избор кандидата за епископа извршен са општом сагласношћу целе локалне Цркве.

Хиротонија је вршена на црквеном сабрању месне Цркве, и у њој су учествовали окупљени епископи. Онај који је председавао црквеним сабрањем (предстојатељ) није вршио хиротонију сам по себи, него заједно са целом Црквом, односно заједно са свим њеним члановима, укључујући и оне епископе који су учествовали у том сабрању. У древној Цркви се није постављало питање у вези са тим ко је вршилац светих тајни. Према елементарној еклисиолошкој свести, све свете тајне савршава Црква када је сва локална Црква сабрана на челу са својим предстојатељем. Због тога древна црквена свест није осећала ове потешкоће са којима је суочена данашња црквена свест која поставља питање о вршиоцу светих тајни. Само постављање питања већ сведочи о губљењу еклисиолошког поимања светих тајни. Рукоположење епископа сматрало се благодатно валидним уколико је извршено од стране локалне Цркве под предстојатељством једног од епископа. Учествовање или неучествовање других епископа ништа не може додати светој тајни која се врши или одузети од ње. Рукоположење, као и све друге свештенорадње у Цркви, по својој природи не само да не захтева да га врши неколико епископа, него

оно претпоставља, само по себи, да га врши један епископ као предстојатељ црквеног сабрања.

Древни чин рукоположења налазимо у *"Апостолском предању"* Иполита Римског. У њему се каже да у Недељни дан, пошто се изврши избор који прихвата сав народ, епископ на молбу свих полаже руке на онога који се поставља и чита молитву.⁴³ Из овог навода је јасно да један од епископа који учествује у црквеном сабрању врши рукоположење.

Аналогно место у *"Апостолским установама"* формулисано је на следећи начин: *"Када га (епископског кандидата) наименују и одобре, онда народ, сабравши се у дан Господњи са презвитерима и присутним епископима, нека да сагласност... Када настане ћутање, један од првих епископа, заједно са двојицом, пошто стане поред жртвеника, док се остали епископи и презвитери моле, а ђакони држе над главом оног који се рукополаже отворено Јеванђеље, нека говори Богу... После молитве један од епископа нека да у руке онога који се рукополаже жртву".*⁴⁴ У *"Апостолским установама"* налазимо извесне детаље које не садржи *"Апостолско предање"*. Око жртвеника, односно престола, приликом рукоположења епископа, сем најстаријег епископа, налазе се још двојица других епископа, али рукоположење ипак врши један епископ. Податак да се друга двојица епископа налазе

⁴³ *"Апостолско предање"*, II. Свештенодејству постављења је, према *"Апостолском предању"*, претходило још једно полагање руку. Савремени текст оставља недоумицу око тога ко је конкретно полагао руке приликом тог претходног рукоположења. За нас то овде није важно, пошто се претходно полагање руку није односило на свештенодејство, него је представљало израз сагласности епископа и презвитера за постављење новог епископа.

⁴⁴ *"Апостолске установе"*, VIII, 4, 5. Руски превод, с. 254-255.

око престола не значи да рукоположење врше заједно сва тројица епископа. Око престола, према наводу из *"Апостолских установка"*, сем епископа налазе се и ђакони који држе отворено Јеванђеље, али их нико не сматра за вршиоце свете тајне рукоположења у оном смислу у коме је њен вршилац председавајући епископ. Међутим, ово указивање на епископе који се налазе око престола дало је повода за тумачење да епископа рукополажу тројица епископа. Када се то догодило, онда се на учешће епископа у постављењу новог епископа почело гледати као на њихово учешће у вршењу свештенодејства рукоположења. Црквена свест је то прихватила као услов валидности рукоположења, али она, како је то напред указано, није могла пронаћи теолошке основе за ту тврдњу.

Питање о вршиоцима рукоположења презвитера и осталих клирика не изазива никакве недоумице. Као што је већ речено, данашња теологија вршење ових рукоположења приписује власти епископа. У томе се она подударала са учењем древне Цркве. Размишљање се састоји само у томе што је данашње богословље било принуђено да уведе прављење разлике међу епископима адекватно савременом устројству. Власт вршења рукоположења у данашње време не припада свим епископима, као што је то било у древној Цркви, него само активним епископима, односно онима који возглављују појединачне Цркве или, према савременој терминологији, епархијским епископима. Из овога следи да титуларни епископи, за које није знала древна Црква, не могу вршити рукоположења, пошто они немају под својом управом никакву Цркву где би могли постављати клирике. Али као пуноправни епископ у области свештенодејства, титуларни епи-

скоп може извршити рукоположење ако му то наложи епархијски епископ. У том случају он не делује у своје име, него у име епископа који управља епархијом.

3. Свештенорадњу свете тајне постављења, односно рукоположење, врши епископ као предстојатељ своје Цркве. Вршећи рукоположење епископ делује у име своје Цркве, а не самостално. Због тога он може деловати у моменту када је заједно са њим сабрана сва Црква. Другим речима, епископ врши рукоположење на црквеном сабрању локалне Цркве. То је био непроменљив аксиом за древну црквену свест, који је произишао из самог учења о светим тајнама. Оне (свете тајне) врше се од стране Цркве и у Цркви, а не изван Цркве, пошто ван Цркве не може бити никаквих святих тајни.

Вршење рукоположења на црквеном сабрању потврђују сви древни споменици којима располажемо. Према *"Апостолском предању"* рукоположења се обављају на недељном евхаристијском сабрању. *"Апостолске установе"* у вези са овим питањем дословно следе *"Апостолско предање"*: рукоположење се врши за време недељног сабрања локалне Цркве, а после рукоположења следи вршење Евхаристије, у коме новопостављени узима учешће сагласно оној служби на коју је био постављен.

У доникејској епохи одступање од те норме било је изузетно ретко. Повреда тог правила најчешће је била изазивана гоњењима или је представљала последицу раскола. У никејској епохи црквена свест је држала ту норму. Црквена свест никејске епохе категорички је одбацивала рукоположења која су извршена изван црквеног сабрања. *"Рукоположење да не бива*

тајно".⁴⁵ Ово правило Теофила Александријског постало је критеријум валидности рукоположења.

Знамо за неколико случајева тајних рукоположења. Григорије Богослов пише да је Максим Циник рукоположен на месту за разоноду.⁴⁶ Црквени историчар Сократ каже да је Урсин, супарник папе Дамаса (366-384) за папски престо, био тајно рукоположен.⁴⁷

Антиохијски сабор није признао постављење Атанасија Великог из тог разлога што је, према његовим сазнањима, Атанасије био рукоположен на скривеном месту. Утврђивање факта тајног рукоположења повлачило је за собом невалидност. Због тога је на оптужбу Антиохијског сабора Египатски сабор одговорио оповргавањем чињенице тајног рукоположења: *"У његовом рукоположењу учествовали су многи од нас, пред очима свију и уз свеопште клицање. Ми који смо га рукополагали веродостојнији смо сведоци него они који тада нису били присутни и који говоре лаж"*.⁴⁸

Забрана тајних постављења остаје норма до данас, али је смисао тога правила током историје претрпео значајне промене. За древну црквену свест свако рукоположење изван локалне Цркве за коју се оно врши било је тајно. Митрополитански, а касније патријаршијски систем црквеног устројства, унели су промене у начин вршења рукоположења. Хиротонија епископа је, као што знамо, пренета у митрополитску цркву, а хиротонију митрополита је почео вршити патријарх. И у једном и у другом случају хиротонија је вршена на литургијском сабрању у коме није учество-

⁴⁵ 7. правило Теофила Александријског.

⁴⁶ PG, 37, 1092.

⁴⁷ Сократ, *Црквена историја*, IV, 29.

⁴⁸ Афанасиј Великиј, *Творенија*, руски превод, с. 295.

вала локална Црква. Док су у Византији локалне Цркве бирале своје кандидате, та рукоположења нису била у буквалном смислу тајна, пошто су за њих знале локалне Цркве. Понекад су чак и представници локалне Цркве учествовали у рукоположењу. Али то је ипак било одступање од оног начина рукоположења који је постојао у древној Цркви, јер месна Црква није литургијски учествовала у рукоположењима. Када су у новије време епархије одстрањене од избора својих епископа, тада су њихова рукоположења буквално постала тајна. Учесће митрополитских и патријаршијских Цркава у којима су се вршила рукоположења епископа није могло заменити учешће локалних Цркава за које су ти епископи постављани, пошто те Цркве нису могле сведочити о извршеним рукоположењима оних кандидата који су им били потпуно непознати.

Ништа мање промена није претрпео ни начин рукоположења презвитера и осталих клирика. У донијејској епохи све клирике, почев од презвитера, рукополагао је епископ у својој Цркви, пошто су они постављани на службу унутар његове Цркве. Када су почеле да се формирају градске и сеоске парохије, као посебне црквене јединице на чијем су се челу налазили презвитери, и даље се чувао пређашњи начин рукополагања презвитера: епископ их је, у већини случајева, рукополагао у својој Цркви. Због тога парохија чак и није знала ко се поставља за њеног презвитера или ђакона. Адекватно савременој парохијској структури, рукоположења би требало да се обављају у оној парохији у којој ће онај који се рукополаже вршити своју службу. С тачке гледишта древне Цркве за сва рукоположења која се врше изван парохије може се рећи да су тајна. Овде се не ради толико о промени

начина рукоположења, колико о промени начина његовог поимања. Данашња пракса не сматра обавезним да црквено сабрање у коме се врши рукоположење буде сабрање оне цркве за коју се постављају клирици. С тачке гледишта данашње црквене свести рукоположење је валидно ако је извршено на литургији, од законитог епископа – или у његово име – независно од тога где се служи литургија.

4. Ако рукоположења треба да врши епископ на црквеном сабрању његове Цркве и за потребе своје Цркве, из тога следи, као нешто што се подразумева, да епископ не може вршити рукоположења изван граница своје Цркве. Другу локалну Цркву возглављује други епископ, те би зато рукоположење које би епископ извршио изван своје Цркве представљало повреду права другог епископа. *"Епископ нека се не усуди ван својих граница рукополагати у градовима и селима која му нису потчињена; а ако се докаже да је то учинио без знања оних којима припадају ти градови и села, нека се свргне и он и они које је рукоположио".*⁴⁹ Другим речима, наведено Апостолско правило проглашава ништавним она рукоположења која епископ врши изван граница његове Цркве.

У основи овог правила не налазе се само канонска, него и догматска схватања. Епископ врши постављења за своју Цркву, као њен предстојатељ, па према томе заједно са њом. Ако он делује изван своје Цркве, он делује лично, у своје име, а не у име Цркве. У време када је сваку градску или сеоску Цркву возглављивао епископ, таква рукоположења била су фактички немогућа, а ако су и вршена – у условима го-

⁴⁹ 35. Апостолско правило. Упоредити 13. правило Антиохијског сабора.

њења —, сматрана су неисправним. Апостолска правила представљају одраз друге епохе. Градска Црква је већ изашла изван граница једног града, те су локалном епископу почеле припадати цркве у селима и малим градовима. Иако су се, до извесне мере, границе градског округа одређивале саобразно градском устројству, увек је могла постојати извесна неодређеност у вези са тим коме епископу припада црква у неком малом граду или селу. Халкидонски сабор сведочи да су око сеоских цркава често бивали спорови око тога коме припада ова или она црква.⁵⁰ У околностима непостојања епископа у сеоским црквама које су почели возглављивати презвитери, градски епископ је могао прелазити изван граница своје Цркве и вршити рукоположења у Црквама које му не припадају. Такву врсту активности обично су диктирале жеље епископа да рашире границе своје Цркве на рачун других Цркава.

Митрополитански систем који се успоставља од времена Првог васељенског сабора изразито је повећао могућност вршења рукоположења ван граница локалне Цркве. Није се радило само о постављењу презвитера и осталих клирика, него и о постављењу епископа. У митрополитанском систему рукоположење епископа дато је митрополитима. Рукополажући епископе изван граница свог митрополитског округа, митрополит је могао претендовати на укључивање Цркве у којој је извршио рукоположење епископа у границе свог округа. На исти начин су деловали и епископи будућих патријарашких катедри.

Пошто је конституисао црквене округе у складу са границама дијецезалне поделе, Други васељенски сабор категорички је забранио да се прекорачују гра-

⁵⁰ 17. правило Халкидонског сабора.

нице тих области. "Епископи да не проширују своју власт преко граница својих Цркава, нити да ремете Цркве... Ако нису позвани, епископи да не прекорачују границе своје области (*ὕπερ διοίκτην*) за рукоположења или због неких других црквених послова".⁵¹ Без обзира на ову одредбу, " ремећење Црква" се настаљало до дефинитивног организовања патријаршијских округа.

5. Епископ врши рукоположења у својој Цркви и за потребе своје Цркве. Из тога следи, као што смо видели, да их он не може вршити ван граница своје Цркве, али из тога произилази и чињеница да он не може постављати оне који не припадају његовој Цркви. "Ако се ко усуди да некога тајмо преузме, који другоме припада, и рукоположи га у својој Цркви без пристанка сопственог епископа од кога је побегао (*ὁ ἐν τῷ κανόνι ἐξεταζόμενος*) нека рукоположење буде ништавно".⁵² У овом правилу Никејског сабора ради се о лицима која се налазе у "канону", чије се постављење изван Цркве којој они припадају сматра неваљидним уколико не постоји сагласност епископа њихове Цркве. У правилу се ништа не говори у вези са лаицима (мирјанима), премда би, према смислу правила, забрана требало да се прошири и на њих. Сматрамо да је сабор то прећутао, пошто је фактички било немогуће остварити забрану рукополагања лаика који нису припадали оној Цркви за коју су рукополагани. Лаици су лако могли прелазити из једне локалне Цркве у другу, док је прелаз клирика, као што ћемо касније видети, био забрањен.

⁵¹ 2. правило Другог васељенског сабора.

⁵² 16. правило Првог васељенског сабора. Видети такође: 15. правило Сардишког сабора.

Ако епископ није могао рукополагати за своју Цркву клирике других Цркава, тим пре локална Црква није могла постављати за епископа клирика друге Цркве без сагласности епископа те Цркве. Са формирањем митрополитанских, а затим патријаршијских округа, та норма се фактички често почела нарушавати из разлога што су сабори показивали тенденцију да бирају и постављају епископе без учешћа локалних Цркава. То је отварало широку могућност да се за епископе постављају клирици који не припадају оној Цркви за коју се вршило њихово постављење. Ипак, за валидност постављења била је неопходна сагласност епископа под чијом надлежношћу се дотични клирик налазио.

У Северној Африци направљен је изузетак у корист картагинског епископа коме је Картагински сабор 397. године, својим 7. правилом (66. правило према Књизи правила), дао право да за епископе Црква свог округа поставља клирике које сам жели, не тражећи сагласност њихових епископа. *"Због тога"*, каже се у томе правилу, *"не дајемо ти (картагинском епископу) власт, него је утврђујемо твојим самовлашћем, да ти буде дозвољено свагда узимати кога хоћеш и производити за предстојатеље Црква и остале клирике оне које ти будеш сматрао за достојне"*. Ова одредба је изазвала противљење од стране оних епископа који су имали мали број клирика. Епископ Постуметијан је рекао: *"Ако неко има само једног презвитера, да ли му и њега треба отети?"* Епископ Аврилије је прокоментарисао: *"По милости Божијој један епископ може рукоположити многе презвитере; презвитера, пак, способног за епископство, није лако пронаћи. Због тога, ако неко има само једног презвитера, и притом*

достојног епископства, и њега треба да да за хиротонију". Из текста овог правила очигледно је да се ова специјална привилегија Картагинског епископа објашњава малобројношћу састава Црква, а нарочито малобројношћу клирика међу којима је било тешко наћи достојног кандидата за епископа.

